

जाहिरातीचे दर.

सालील पन्नावर चौकशी करावी.

व्यवस्थापक, अर्थ, 'दुर्गाधवास' पुणे ४.

अर्थ

वर्गणीचे दर.

वार्षिक वर्गणी
रु. ४
(टपाल इंग्रिल माफ)
किरकोळ अंकास
दोन आणे.

'अर्थ एव प्रधानः' इति कौटिल्यः अर्थमूलौ धर्मकामाविति ।

—कौटिलीय अर्थशास्त्र

संपादक—प्रो. वा. गो. काळे

वर्ष ९

पुणे, बुधवार, तारीख २८ एप्रिल १९४३

अंक १७

महापुद्द दाराशी आले

परदेशी औषधे

दुर्मिळ व महाग झाली

पण

भिण्याचे कारण नाही !!!

— कारण —

आयुर्वेद रसशाळा पुणे लि०

या देशी औषधाच्या प्रसिद्ध कारखान्याने तयार केलेली

- रक्तवर्धक,
- उपनाह,
- बालजीवन,
- कॅल्सीप्राल

इत्पावि पेटेंट, स्टॅट्ट व लोकप्रिय औषधे खात्री पटल्यामुळे

★ डॉक्टरांही वापरून लागले आहेत. ★

औषधे मागवा.

आयुर्वेद रसशाळा पुणे लि०

मुख्य दुकान गणपति चौक, लक्ष्मी रोड, पुणे १.

दि बँक ऑफ महाराष्ट्र, लि.

हेड ऑफिस : पुणे शहर.

स्थानिक शाखा : डेकन जिमखाना, पुणे ४.

मुंबई शाखा : दलाल स्ट्रीट, फोर्ट, मुंबई.

अधिकृत व विक्रीस

काढलेले भांडवल : रु. १०,००,०००

खपलेले भांडवल : रु. ६,७२,८५०

वसूल झालेले भांडवल : रु. ३,३६,४२५

एकूण खेळते भांडवल : रु. ५०,००,०००

डायरेक्टर्स

श्री. धों. कृ. साठे, अध्यक्ष. श्री. वा. पुं. बर्दे, प्रो. वा. गो. काळे, श्री. न. ग. पवार, श्री. ज्यं. वि. रानडे, श्री. मा. रा. जोशी, श्री. श्री. गो. मराठे, श्री. र. चिं. सोहोनी, श्री. म. वि. गोखले, श्री. वि. ह. देशमुख, श्री. फ. दो. पद्मजी.

बँकिंगचे सर्व व्यवहार केले जातात. शेअर व सरकारी रोखे यांची स्वदेविक्री कमोडीने करून दिली जाते.

बँकेच्या शेअरवर डिसेंबर १९४२ अखेर पुण्या झालेल्या वर्षाकरिता ४३% कर-माफ डिव्हिडंड दिले गेले. शेअर-विक्री चालू आहे. प्रत्येक शेअर पांच रुपये वाढीने विकण्यांत यावयाचा आहे व ती रक्कम शेअरचे मागणीबरोबर पाठवावी लागेल.

ग. ल. हळवे,

ऑफिशिएटिंग मॅनेजर.

महापुद्दाची जाणीव ! कपड्यांच्या खर्चात काटकसर करा. एक वेळ येऊन स्वतःची खात्री करा व पैशाचा मोबदला घ्या.

गिरगांव

मुंबई नं. ४

महिंद्रकर ब्रदर्स

तयार कपड्याचे व्यापारी

बुधवार

चौक,

पुणे

युद्धजन्य परिस्थितीत सुद्धां वेस्टर्न इंडियानें

सन १९४२ मध्ये पाऊण कोटीच्यावर विम्याचे काम पूर्ण केले असून गेल्या वर्षापेक्षा नवीन कामांत सात लाखांची वाढ आहे. सेवा आणि सवलती यांच्या बळावर मिळविलेल्या लोकप्रियतेचें हें दृश्य फक्त आहे. आपणांही ह्या कंपनीचे एक विमोदार होऊन तिजकडून मिळणाऱ्या लाभाचे आणि संरक्षणाचे वाटेकरी व्हा. अधिक माहितीसाठी पत्रव्यवहार करा.

वेस्टर्न इंडिया लाइफ इन्शुरन्स कंपनी लिमिटेड सातारा.

पुणे शाखा-१७९ बुधवार, लक्ष्मी रोड, पुणे १.

विविध माहिती

“ पूना को ऑपरेटिव्हज ”

पुणे शहर व त्या लगतचा विभाग ह्यांतील सहकारी संस्थांचे एक फेडरेशन स्थापन करण्यांत आले आहे, त्यासंबंधीची घटना, नियम, इत्यादि सहकारी संस्थांचे प्रतिनिधी व व्यक्तिशः सभासद ह्यांनी ता. २६ एप्रिल रोजी झालेल्या सभेत मान्य केले. संस्था रजिस्टर करण्याकरिता सहकारी स्वात्याकडे जरूर ती सटपट करण्यांत येणार आहे. प्रो. शं. रा. भगवत ह्यांच्या अध्यक्षत्वाखाली एक तात्पुरते मध्यवर्ती मंडळ निवडण्यांत आले आहे, ते फेडरेशन रजिस्टर होईपर्यंत काम करणार आहे. तीन कमि-ट्यांचीही स्थापना झाली असून त्यांचेकडे हाउसिंग, क्रेडिट व कंशुमर्स हे विभाग सोपविण्यांत आले आहेत.

मुंबई प्रांतातील मजूर संघ-ताजे उपलब्ध आकडे

१९४१ अखेर मुंबई प्रांतांत एकूण ८१ मजूर संघ नोंदण्यांत आले होते व त्यांचे पत्रावर १,४२,३५९ सभासद होते. एकूण २९ मजूर संघांत स्त्री-सभासद होते व त्यांची संख्या ७,२५४ भरली. सर्व संघांच्या जनरल फंडाची बेरीज ३ लक्ष, ८० हजार रुपये भरली. एकूण ४ लक्ष ४८ हजारांच्या जिद्दी व येण्यांत वसूल व्हावयाच्या १ लक्ष, १३ हजारांच्या वर्गणीचा आकडा आहे. “मजूर संघांचा सर्व उत्पन्नाच्या मानाने अवाच्या सवा आहे. त्यांस मोठाल्या देणग्या मिळाल्या नसत्या, तर त्यांचे कार्य चालू शकले नसते.” असे मुंबई प्रांतातील इंडियन ट्रेड युनियन अकॅड्याच्या अंमलबजावणीचा १९४१-४२ चा अहवाल म्हणतो.

बॉंबे को. कार्टर्ली

वरील त्रैमासिकाचा २६ व्या वर्षाचा शेवटचा (मार्च, १९४३ चा) अंक प्रसिद्ध झाला आहे. त्यांत प्रारंभी श्री. एन. पी. भागवत ह्यांचा “ मुंबई प्रांतांत लॅंड मॉर्गेज बँकांच्या व्यवहाराच्या कांहीं बाबी ” ह्या विषयावरील लेख प्रसिद्ध झाला आहे. श्री. व्ही. रामकृष्णराव ह्यांनी आपल्या लेखांत मद्रास प्रांतांत लॅंड मॉर्गेज बँकांसंबंधी सविस्तर माहिती दिली आहे. सहकारी चळवळीचे बीजारोपण करणारे म. सी. ए. केंबल ह्यांच्यावद्दलच्या कांहीं आठवणी श्री. एम. एस. कुलकर्णी ह्यांनी सांगितल्या आहेत. लमाणी लोकांसाठी सहकारी सोसायटी हा श्री. एच. आर. गुडी ह्यांचा लेखहि वाचनीय आहे. अंकांतील नेहमींचा इतर सदरहि माहितीपूर्ण आहेत. जी. आय. पी. रेल्वे एम्प्लॉईज को. बँक लि. वि० त्रिकमजी मेरवानजी कारंजिया ह्या दाव्याचा मुंबई हायकोर्टाचा महत्त्वाचा निवाडा अंकांत देण्यांत आला आहे त्याची माहिती ‘अर्था’ मध्ये पुढे देण्यांत येईल.

जर्मनी व तुर्कस्तान ह्यांचेमध्ये व्यापारी करार

येत्या वर्षी जर्मनीने तुर्कस्तानास विशेष उपयोगी असा १२ कोटी मार्क किंमतीचा माल पुरवावा व त्याचे मोबदल्यांत तुर्कस्तानाने जर्मनीस कच्चा माल पुरवावा, अशा स्वरूपाचा एक व्यापारी करार त्या दोन देशांमध्ये नुकताच झाला.

न्यू इंडिया इंडस्ट्रीज लि.

(Approved Re-traders and Approved Contractors)

२६ लॅमिंग्टन नॉर्थ, मुंबई ११.

अध्यक्षः—श्री. ग. स. मराठे, अँक्च्युअरी.

महाराष्ट्रांतील स्वराचा प्रमुख कारखाना

★ गिरणीचे रोलर्स

★ स्वरी हातमोजे

★ छापखान्यांचे रोलर्स

★ रिमोल्ड टायर्स

★ स्वरी वाशर्स

★ सॉलिड व्हील्स

व इतर स्वरी माल तयार होतो.

पु. ग. मराठे

मॅनेजिंग डायरेक्टर.

अनुक्रमणिका

पृष्ठ	पृष्ठ
१ विविध माहिती ... १३०	चांदीची आयात
२ शेतकऱ्यांचे जीवन आणि सहकार ... १३१	६ मूळ ऋणकीचा वारस १३४
३ सहकारी पक्षांची चर्चा १३२	७ अन्नपुरवण्याच्या तुटवड्यावर उपाय ... १३४
४ मंड्यांचा दोन हजार मेल्यांचा प्रवास ... १३२	८ भा. को. इन्स्टिट्यूट... १३५
५ स्फुट विचार... १३३	९ सटाणा सहकारी वृत्त १३५
चांदी-सोन्यास विलक्षण तेजी-दुधाच्या वाटल्याचा तुटवडा-बिटिश दुग्धम नाण्यांसाठी अमेरिकन	१० मा. बेरी ह्यांचे निधन १३५
	११ 'अधिक धान्य पिकवा' सप्ताह ... १३५
	१२ सटाणा को. सी. सप्लाय सोसायटी ... १३६

अर्थ

बुधवार, ता. २८ एप्रिल, १९४३

शेतकऱ्यांचे जीवन आणि सहकार

खेडेगांवांतील जनतेची स्थिती असमाधानकारक असून ती सुधारण्याचे पद्धतशीर प्रयत्न मोठ्या प्रमाणावर होणे अगत्याचे आहे, ह्याविषयी दुमत नाही. ह्यासाठी द्रव्यबळ आणि मनुष्यबळ पुष्कळ लागेल आणि त्याचा उपयोग योजनात्मक रीतीने व्हावा लागेल ह्यात शंका नाही. प्रस्तुत बाबतीत झालेले व होणारे प्रयत्न जरूरीच्या वास्तविक मानाने केवळ जुजबी आहेत असे म्हणावे लागते. खेडेगांवांच्या आर्थिक जीवनात झालेल्या बिघांडाची चिकित्सा स्थूल मानाने झालेली आहे आणि तीस अनुसरून करावयाच्या उपाययोजनेची सामान्य कल्पना ह्या विषयांत लक्ष घालणाऱांस आलेली आहे. तथापि, निरनिराळ्या ठिकाणच्या आणि भिन्नभिन्न परिस्थितीतल्या खेडेगांवांच्या सामाजिक व आर्थिक जीवनाची शास्त्रीय पद्धतीने छाननी झाल्यास त्यांत करावयाच्या सुधारणांची योजना पायाशुद्ध होण्याची सक्ती असते. अशा प्रकारच्या कांहीं चौकशा ह्या प्रांतांत झाल्या आहेत. त्यांमध्ये डॉ. एम्. जी. भगत ह्यांच्या नुकत्याच प्रसिद्ध झालेल्या पुस्तकांने उपयुक्त भर घातली आहे. ठाणे जिल्ह्यापैकी भिवंडी तालुक्यांतील कांहीं खेडेगांवांतील कुटुंबांची आर्थिक व सामाजिक माहिती तपशीलवार गोळा करून स्पष्ट अनुमाने ज्यांवरून काढता येतील अशा प्रकारच्या कोष्टकांत व्यवस्थितपणाने त्यांनी ती मांडली आहे. प्रांतिक सहकारी बँकेच्या सांगण्यावरून श्री. भगत ह्यांनी मागे अशाच प्रकारची चौकशी करून अभ्यासाचा अनुभव मिळविला होता. मुंबई विश्वविद्यालयाच्या सहाय्याने पी.एच. डी. च्या पदवीसाठी त्यांनी प्रस्तुत कार्य केले आहे.

पुस्तकांत एकूण नऊ प्रकरणे आहेत. पहिल्या प्रकरणांत भिवंडी तालुक्याची नैसर्गिक वैशिष्ट्ये वर्णिली आहेत. दुसऱ्यांत

जन्ममृत्यूंचे आकडे दिले आहेत आणि तिसऱ्यांत लोकसंख्या-विषयक प्रश्नांची चर्चा आहे. चौथ्या प्रकरणांत शेतीच्या परिस्थितीची माहिती आहे व पंचव्यांत शेतकऱ्यांच्या कर्जबाजारीपणाची माहिती आहे. सहाव्या प्रकरणांत सहकारी संस्थांचे वर्णन आहे, सातव्यांत कुटुंबांच्या उत्पन्न-सर्वांची छाननी आहे; आठव्यांत खेडेगांवांच्या विविध प्रश्नांची चर्चा आहे, आणि नवव्यांत ग्रामोद्धाराची योजना दिली आहे. ह्या सर्व विषयांचा येथे त्रोटक रीतीनेहि परामर्श घेऊन ग्रंथकर्त्याने मांडलेल्या माहितीची स्थूलमानाचीहि कल्पना देणे शक्य नाही. प्रस्तुत परीक्षणांत सहकारी पतपेढ्या व त्यांच्या सभासदांची परिस्थिती ह्याविषयी पुस्तकांत वर्णन व विवेचन आले आहे, त्यासंबंधाने दोन शब्द लिहावयाचे आहेत.

डॉ. भगत ह्यांनी चौकशीसाठी निवडलेल्या ७६० कुटुंबांपैकी ७२१ कुटुंबांचा सभासदत्वाच्या नात्याने सहकारी पतपेढ्यांशी प्रत्यक्ष संबंध आहे हे येथे लक्षांत ठेवण्यासारखे आहे. भिवंडी तालुक्यांतील ३८ पतपेढ्यांच्या सांपत्तिक स्थितीचे, त्यांच्या सभासदांच्या कजचे, थकबाकीचे वगैरे आकडे सभासदांची आर्थिक दृष्ट्या वर्गवारी करून त्यांनी दिले आहेत. ही माहिती १९३७-३८ सालाबाबतची आहे. हिंदुस्थानांत शेतकरी वर्गाचा कर्जबाजारीपणा नाहीसा करून त्याची आर्थिक स्थिती सुधारण्याच्या आपल्या ध्येयांत सहकार यशस्वी झालेला नाही, ह्या सामान्य अभिप्रायास ह्या माहितीने पुष्टी मिळत आहे. तथापि, सहकारी चळवळीत काम करणाऱ्या विचारी लोकांप्रमाणे डॉ. भगत ह्यांचाहि असा सिद्धांत आहे की, आमच्या सहकारी संस्थांस अत्यंत प्रतिकूल परिस्थितीशी झगडावे लागत असून त्यांच्या कार्याची व्याप्ती संकुचित आहे, ह्या कारणाने त्यांच्या हातून अपेक्षित कामगिरी घडून आलेली नाही आणि त्यांच्यामधील दोष काढून टाकून त्या कार्यक्षम रीतीने व व्यापक क्षेत्रांत चालवल्या गेल्यास आपणांस त्या अत्यंत यशस्वी व परिणामकारक बनवता येतील. आपल्या निरीक्षणावरून त्यांस दिसून आलेली सहकारी संस्थांची वैगुण्ये डॉ. भगत ह्यांनी दाखविली आहेत आणि भावी ग्रामसुधारणेच्या व्यापक योजनेत सहकारास त्यांनी मध्यवर्ती स्थान दिले आहे. सहकाराचा वृक्ष हिंदुस्थानांतल्या हवेत वाढावयाचा नाही आणि त्यास फळे यावयाची नाहीत, हे कांहीं लोकांचे मत त्यांस मान्य नाही, इतकेच नाही, तर सहकाराच्या विस्तृत व बळकट चौकटीत ग्रामसुधारणेचे कार्य बसवले पाहिजे, असा आपला स्पष्ट अभिप्राय त्यांनी व्यक्त केला आहे. त्यांनी मोठ्या श्रमाने उपयुक्त माहिती जमा करून व ती शास्त्रीय पद्धतीने मांडून खेडेगांवांचे जिवंत चित्र रेखाटले आहे. जिज्ञासूंस व अभ्यासकांस ते बोधप्रद झाल्यावाचून राहणार नाही.

सिंधमधून गहू येणार

सिंधमध्ये जरूरीपेक्षा ज्यास्त असलेला गहूचा व तांदळाचा साठा इतर प्रांतांना उपलब्ध होणार आहे. मुंबई प्रांताच्या वाट्यास ५ हजार टन गहू येईल.

ट्रेझरी बिलांवर १ रु. २ आ. व्याजाचा दर

हिंदुस्थान सरकारची ७ कोटी, ५८ लक्ष रुपयांची ट्रेझरी बिले रिझर्व्ह बँकेने गेल्या आठवड्यांत विकली, त्यावर व्याजाचा सरासरी दर द. सा. द. शे. १ रु. २ आ. इतका पडला.

"The Farmer, His Welfare and Wealth" By Dr. M. G. Bhagat, M. A., Ph.D.: The Co-operative Book Depot, 9 Bakehouse Lane, Fort, Bombay. Price Ra. 10.

सहकारी प्रश्नांची चर्चा

सहकारी प्रांतिक बँका व इन्स्टिट्यूट्स ह्यांच्या असिल मार-
तीय मंडळाच्या स्थायी समित्यांची संयुक्त सभा गेल्या शनिवार-
रविवारी मद्रास येथे श्री. रामदास पंटू ह्यांच्या अध्यक्षतेखाली
भरली होती. तीमध्ये युद्धजन्य परिस्थितीमुळे सहकारी क्षेत्रांत
उत्पन्न झालेल्या मुख्य प्रश्नांचा विचार केला जाणे अपेक्षितच
होतें. सध्या युद्धोत्तर काळातील पुनर्वर्तनेच्या योजनांची मांडणी
व चर्चा सर्वत्र चालली आहे तिच्या दृष्टीने सहकारी संघटन व
पद्धति ह्यांस ह्या योजनांमध्ये योग्य स्थान मिळण्याचें महत्त्व
सहकारी कार्यकर्त्यांस वाटावें त्यांत नवल नाही. अंतर्गत राष्ट्रीय
व आंतरराष्ट्रीय संबंधाची घडी पुन्हा बसविण्यांत येईल तेव्हां ती
सहकारी भावनेने बसविण्यांत आली तर जगांत दीर्घकालीन
शांतता नांदू शकेल ही सहकाराची शिक्कण आहे. कलह,
स्पर्धा, महत्वाकांक्षा ह्यांचा अतिरेक हेंच प्रस्तुत युद्धाचें प्रमुख
कारण असल्याने भावी काळांत ही आपत्ति पुन्हा जगावर येऊं
नये ह्यासाठी सर्वोच्च हित तेंच व्यक्तीचें हित ह्या सहकाराच्या
आद्य तत्त्वांचा अंगिकार राष्ट्रांनीं करणे अंगल्याचें आहे. ही
गोष्ट लक्षांत घेऊन मद्रास येथील सभेच्या कार्यक्रमांत प्रस्तुत
विषयास तिच्या चालकांनीं स्थान दिलें होतें. जगांतल्या सर्व
राष्ट्रांतील सहकारी संस्थांनीं एकमुखाने ह्या बाबतींत आपला
अभिप्राय व्यक्त करावा आणि आपल्या सूचनेस मूर्तस्वरूप मिळेल
असा संघटित प्रयत्न करावा.

युद्धजन्य परिस्थितीत प्रत्येकास विशेष तीव्रतेने जाचक वाट-
णारी कोणती गोष्ट असेल तर ती साद्य पदार्थ व इतर नित्याच्या
जरूरीच्या जिनसांच्या पुरवठ्याविषयीची आहे. सहकारी पद्ध-
तीचीं माळ विक्रीचीं दुकानें मोठ्या प्रमाणांत चालवून आणि
त्यांचा विस्तार चोहोंकडे करून हा प्रश्न कांहीं अंशी सोडवि-
ण्याची शक्यता सरकार व जनता ह्यांस पटली आहे आणि ह्या
संबंधांत प्रयत्न चालले आहेत. मद्रास प्रांतांत सहकारी स्टोअर्सची
प्रगति झपाट्याने झाली आहे आणि युद्धपरिस्थितीतल्या
निकड्याच्या गरजेने तिला प्रोत्साहन दिलें आहे. मद्रास येथील
सभेने प्रांतिक व संस्थानी सरकारांस सहकारी स्टोअर्स स्थापन
करणे, त्यांचा विस्तार करणे, उत्पादन व विक्री ह्यांच्या व्यव-
हारांत मेळ घालणे इत्यादि कार्यांत सहाय्य देण्याची विनंति
केली आहे. सेडेगांवी घंघ्यांस उत्तेजन दिलें गेल्यास सध्याच्या
मालाच्या तुटवड्याचा व महागाईचा प्रश्न सुटण्यास सहाय्य होईल
असे तिनें सुचविलें आहे. सामान्य कापडाच्या पुरवठ्याविषयीची
सध्याची अडचण पाहिली असतां त्यांत हातमागावरिल उत्पा-
दनाची भर घालण्याची आवश्यकता सहज पटण्यासारखी आहे.
कापड गिरण्यांची पुष्कळशी शक्ती सरकारास माळ पुरविण्यांत
गुंतली आहे अशा स्थितीत हिंदुस्थान सरकारनें प्रांतिक सरका-
रांच्या मदतीनें सहकारी विणकरांच्या संस्था स्थापन करून त्यांच्या-
कडून "स्टॅंडर्ड" कापड बनवून घ्यावें अशी सूचना मद्रासच्या
सभेनें केली आहे. ह्यारीतीनें युद्धपरिस्थितीच्या दृष्टीनें सहकारी
संस्थांस पुष्कळ महत्त्वाची कामगिरी बजावतां येण्यासारखी
असून सहकारी चळवळीच्या प्रगतीस सध्याची संधी अत्यंत अनु-
कूल आहे ही गोष्ट प्रांतिक सरकारांच्या मनावर विविधविषयाचा
तिनें प्रयत्न केला आहे हें स्पष्ट दिसतें. ही इच्छित प्रगति सर-
कारच्या उत्तेजनावांचून व प्रत्यक्ष सरकारच्या सहाय्यावांचून घडून

येणे अशक्य आहे हें सांगावयास नको. शेतीच्या मालाचें उत्पा-
दन व विक्री, सेडेगांवी घंघ्यांचें पुनरुज्जीवन व त्यांची बांड
ह्यांचे बाबतीत केले जाणारे प्रयत्न युद्धाच्या कार्यास व जन-
तेच्या सुखसोयीस उपकारक ठरणार आहेत हें येथें घ्यानांत बाळगणे
आवश्यक आहे.

मद्रासच्या कार्यक्रमांत सहकारी संस्थांच्या हिशेब तपासणीचा
प्रश्न अंतर्भूत झाला होता. हिशेब तपासणीस नेमून त्यांचें
वेतन ठरविणें ह्या गोष्टी सध्या रजिस्ट्रारच्या हातांत आहेत. ह्या
पद्धतीनें हिशेब तपासणी स्वतंत्र बुद्धीनें व निःपक्ष रीतीनें होऊं
शकते हा तिच्यामध्ये फायदा आहे अशी समजूत आहे. पण
ही पद्धति सहकारी संस्थांस अधिक स्वर्चाची होते आणि शिवाय
स्वतःच्या हिशेबांची तपासणी त्यांनीं जबाबदारीनें करून घेणे
लोकांशीही त्या तत्त्वास धरून आहे ह्या मुद्यावर तिच्यामध्ये बद्दल
होण्याची आवश्यकता प्रतिपादिली जात आहे. मुंबई प्रांतांत
रजिस्ट्रारनीं निश्चित केलेल्या यादीपैकी हिशेब तपासणीस निव-
डण्याची मुभा विशिष्ट संस्थांस प्रयोग म्हणून अलीकडे ठेवण्यांत
आली आहे. ह्या नव्या पद्धतीचा विस्तार केला जावा अशी
मागणी सहकारी संस्थांनीं, विशेषतः शहरी बँकांनीं केली आहे.
मद्रासच्या सभेपुढें हा प्रश्न मांडण्यांत आला होता. तेथें असेहि
सुचविण्यांत आलें कीं, इच्छित सुधारणा घडवून आणण्या-
साठी सहकारी कायद्यांत व त्या खालील नियमांत आवश्यक
वाटल्यास दुरुस्ती करण्यांत यावी. ह्या मागणीचा विचार सहा-
नुभूतीनें केला जाण्याची वेळ आतां सर्व प्रांतांत आली आहे यांत
शंका नाही. सहकारी संस्थांच्या संबंध कारभाराविषयीची पूर्ण
जबाबदारी त्यांच्या चालकांवर टाकणे आणि जनतेच्या हिताच्या
व सहकारी चळवळीच्या सुरक्षिततेच्या दृष्टीनें सरकारनें त्यांचेवर
नजर ठेवणे ह्या दोन गोष्टींचा प्रस्तुत बाबतींत मेळ घालतां येणे
शक्य आहे.

मेट्यांचा २ हजार मैलांचा प्रवास

१९४२ च्या प्रारंभी न्यूझीलंडमधून चीनकडे मेरिनो, कॉरि-
डेल, लिंकन व रॉमने मॉर्शी ह्या जातींच्या सुमारे १५० मेट्या
चीनकडे पाठविण्यांत आल्या. रंगूच्या बंदरांत त्यांस उतरवून
घेऊन बर्मा रोडनें त्यांची चीनकडे रवानगी व्हावयाची होती,
परंतु रंगून जपान्यांच्या हातीं गेल्यामुळे कडकता बंदरांत मेट्या
उतरल्या. त्यांना चीनकडे नेण्याची व्यवस्था पुरी हॉर्सेपर्यंत,
त्यांस आसाम सरकारच्या शेतकी खात्यानें आसरा द्यावा, अशी
त्यांस चिनी सरकारनें विनंति केली. त्याप्रमाणें नदीतून बोटी-
वर घालून त्यांस शिलॉंगला धाडण्यांत आलें. तेथें त्या मेट्या
एप्रिल, १९४२ मध्ये पोचल्या. वायव्य चीनचा लाइव्ह स्टॉक
अधिकारी कुंकिंगहून कलकत्त्यास आला व त्यानें मेट्यांच्या
पुढच्या प्रवासाची व्यवस्था केली. दार्जिलिंग व ल्हासा या
मार्गानें २ हजार मैलांच्या प्रवासानंतर मेट्या चीनला पोचतील.
वाटेंत त्यांची काळजी घेण्यासाठी एका चिनी अधिकार्याची
योजना केलेली आहे. चीनमधील मेट्यांची पैदास सुधारण्याच्या
उद्देशानें ह्या मेट्या इतक्या काळजीपूर्वक व्यवस्थेंत चीनकडे चाल-
विल्या जात आहेत. मेट्यांचा प्रवास पुरा होण्यास किमान एक
वर्ष लागेल. चिनी लाइव्ह स्टॉक अधिकारी, मि. कु, ह्यांनीं आसा-
मच्या शेतकी खात्याच्या टायरेक्टरास खालीलप्रमाणें आभार-
प्रदर्शक पत्र पाठविलें आहे.:- "मेट्यांचा हा तांडा सुवासिद्ध झाला
आहे. लंडनमधील वृत्तपत्रें त्याच्या ठाण्याठिकाणची चौकशी
करीत आहेत. ह्यामुळे चीन व हिंदुस्थान ह्यांचेमधील सलोख
वाढण्यास मदत होईल."

स्फुट विचार

चांदी-सोन्यास विलक्षण तेजी

आपली बचत सोने आणि चांदी ह्या मोलवान घातूमध्ये गुंतवून ठेवण्याची प्रवृत्ति हिंदुस्थानांत जुनीच आहे. अशिक्षित वर्गास आपली बचत ह्या स्वरूपांत धारण करणे सोयीचे वाटत असते. युद्धपरिस्थितीमुळे सोने किंवा चांदी बाहेरून येणे अशक्य झाले आहे आणि जनतेची त्या घातूंबिषयीची मागणी वाढत आहे. ह्या कारणाने सदरहु घातूंची किंमत भलत्याच मर्यादेच्या पलीकडे गेली आहे. चलनाच्या विस्ताराचाहि एक परिणाम चांदी-सोन्याचा भाव वाढण्यांत झाला आहे. गेल्या आठवड्यांत ह्या भावांनी आणखी वर उडी मारली आहे. शंभर तोळ्यांस १२२ रुपये हा चांदीचा भाव अनपेक्षित तेजीचा आहे. भाव ११० च्या सुमारांत मार्गे एक वेळ होता तेव्हां त्याने अंतिम सीमा गाठली असे वाटत होते. सोन्याचा भाव त्याचप्रमाणे दर तोळ्यास ८८-८९ रुपयांपर्यंत गेल्या आठवड्यांत गेला. सॉव्हरिनची किंमत सोन्याबरोबर ६२ रुपयांपर्यंत चढली. अमृतसरहून आलेल्या बातमीवरून असे दिसते की तेथील बाजारांत चांदीची व सोन्याची किंमत अनुक्रमे करून १२३ आणि ९२ रुपये अशी होती. एकच महिन्यामार्गे हे भाव अनुक्रमे ११० व ७० रुपये असे होते. केवळ एका महिन्यांत चांदी-सोन्याच्या बाजारभावास केवढी मोठी तेजी आली आहे ह्याची सदरहु तुलनेवरून कल्पना येण्यासारखी आहे.

दुधाच्या बाटल्यांचा तुटवडा

इंग्लंडमध्ये बाटल्यांमध्ये घालून दूध घरोघर पुरवले जाते आणि सवाचार कोटि बाटल्या अशा रीतीने दररोज उपयोगांत असतात. रोजच्या रतीबासाठी दूधवाल्यांस सुमारे दोन कोटि बाटल्या लागतात. ह्या प्रत्येक बाटलीच्या मार्गे दुसऱ्या तीन चार बाटल्या व्यवहारांत फिरत असतात. ह्या सर्वांची एकूण किंमत सुमारे पाऊण कोटि रुपये भरते. गिन्हाइकांनी वेळच्या वेळी बाटल्या परत न केल्यास त्यांची किंमत त्यांचेकडून वसूल केली जाईल असे दूधवाल्यांनी जाहीर केले आहे. युद्धपरिस्थितीमुळे बाटल्यांच्या पुरवठ्यास महत्व आले आहे हे उघड आहे. दुधाच्या गिन्हाइकांचा हलगर्जीपणा ह्या अडचणीस बऱ्याच अंशी कारणीभूत झाला आहे असे दिसते. नुसत्या लंडनमध्ये गेल्या वर्षी सुमारे २४ लक्ष बाटल्या केराच्या पेठ्यांमध्ये पडलेल्या बाटल्या. कित्येक जण ह्या बाटल्यांत तेल, रंग वगैरे जिन्नस घालतात आणि त्या निरुपयोगी करून टाकतात. असल्या सराब झालेल्या बाटल्या स्वच्छ करणे फार कठिण होते. गिन्हाइकांनी दुधाच्या बाटल्यांचे संबंधांत काळजी घ्यावी अशी सूचना ब्रिटिश दूधवाल्यांनी केली आहे.

ब्रिटिश दुय्यम नाण्यांसाठी अमेरिकन चांदीची आयात

ब्रिटिश व ऑस्ट्रेलियन सरकारांच्या विनंतीस अनुसरून अमेरिकन सरकार त्यांस संड-उसनवार पद्धतीने चांदी पुगविणार असल्याचे प्रसिद्ध झाले आहे. युद्धसमाप्तीनंतर अमेरिकेस ही चांदी परत मिळावयाची आहे. ग्रेट-ब्रिटन व ऑस्ट्रेलिया ह्यांस नाणी पाडण्यासाठी चांदी हवी आहे. दुय्यम नाण्यांस तेथे मागणी वाढली आहे. ग्रेट-ब्रिटनमध्ये युद्धास प्रारंभ झाल्यापासून

ऑक्टोबर, १९४२ अखेर प्रचलित चलनी नोटांत ७८% वाढ झाली, त्या मानाने प्रचलित नाण्यांत फक्त २७% ची भर पडली. युद्धाचे सुरवातीस ग्रेट ब्रिटनमध्ये चांदीचा बराच मोठा साठा होता, तो आता कमी झालेला दिसतो. हिंदुस्थान सरकारकडून ब्रिटिश सरकारने वेळोवेळ चांदी खरेदी केली, परंतु तेथे त्याचा पुरेसा साठा शिल्लक नाही अशा परिस्थितीत हिंदुस्थानकडून आणखी चांदी विकत घेणे म्हणजे हिंदुस्थानचे ग्रेट-ब्रिटनमधील येणे अगोदरच वाढत आहे, त्यांत भर घालण्यासारखे होणार; म्हणून ब्रिटिश सरकारने अमेरिकेकडे घांव घेतली आहे. प्रत्यक्ष अमेरिकेतच चांदीस औद्योगिक मागणी मोठ्या प्रमाणावर असतांना व ग्रेट-ब्रिटनमध्ये दुय्यम नाण्यांचे ऐवजी वापरण्याजोग्या बँक ऑफ इंग्लंडच्या नोटा छापून तयार असतांना ब्रिटिश सरकारने अमेरिकन चांदी घ्यावी, ह्याबद्दल "एकॉनामिस्ट" ने घांढे आश्चर्य व्यक्त केले आहे.

बँकांचे गुप्त रिझर्व्ह

हिंदुस्थानांत स्थापन होत असलेल्या नव्या बँकांसंबंधी सरकारास सावधगिरीचा इशारा देण्याची आवश्यकता रिझर्व्ह बँकेला भासत असून, जनतेच्या हिताचे दृष्टीने त्यासंबंधांत तातडीने कायदा करण्याची आवश्यकता त्या बँकेच्या डायरेक्टरांनी प्रतिपादिली आहे. ग्रेट ब्रिटनमधील बँकिंगचा धंदा किती सावधगिरीने व पद्धतशीर चालविण्यांत येतो आणि त्यामुळे तेथील बँकांच्या मजबुतीत कशी भर घालण्यांत येते ह्याची कल्पना मि. मॅकेन्ना ह्यांनी "बँकर्स मॅगझिन"मध्ये प्रसिद्ध केलेल्या आकड्यांवरून चांगली येते. "भागीदारांच्या सऱ्या भांडवलावर सुमारे ४% डिव्हिडंड सुटते" असे मि. मॅकेन्ना म्हणतात. १९४१ साली आठ प्रमुख ब्रिटिश बँकांनी डिव्हिडंडच्या स्वरूपांत १,०६,९२,००० पौंड वाटले. हा आकडा भागीदारांच्या सऱ्या भांडवलाच्या ४% आहे, ह्या हिशेबाने, सऱ्या भांडवलाची रक्कम २६,७३,१५,००० पौंड इतकी होते. बँकेच्या ताळेबंदांत दाखविण्यांत आलेले भाग भांडवल, रिझर्व्ह फंड, न वाटलेला नफा, इत्यादींची बेरीज व बँकेजवळील गुप्त रिझर्व्ह ही सर्व मिळून होणारी रक्कम म्हणजेच भागीदारांचे एकूण खरे भांडवल होय. कारण, ठेवी व इतर देणी देऊन टाकल्यावर ह्या सर्व रकमा भागीदारांच्याच वाट्याच्या असतात. १९४१ अखेर वरील आठ बँकांच्या ताळेबंदांत भाग भांडवल, रिझर्व्ह फंड व न वाटलेला नफा मिळून दाखविलेल्या रकमांची बेरीज १३,७२,२४,००० पौंड झाली. म्हणजे, १२,००,७५,००० पौंड एवढी रक्कम बँकांजवळील गुप्त रिझर्व्ह दर्शविते असा हिशेब झाला. भागीदारांच्या एकूण सऱ्या भांडवलापैकी ४९% रक्कम गुप्त रीतीने गुंतलेली आहे, ह्यावरून ब्रिटिश बँकांच्या मजबुतीची कल्पना येते. बँकेजवळील सऱ्या रिझर्व्हजुळे प्रत्यक्ष आकडे जाहीर करणे उचित नगळे तरी मि. मॅकेन्ना ह्यांनी अप्रत्यक्ष रीतीने ब्रिटिश बँकांच्या घोरणावर चांगला प्रकाश पाडला आहे. हिंदुस्थानांतिल नामवंत बँकांनी ब्रिटिश बँकांचा किंसा उचललेला आहे व नफ्याचा भाकडा फुगाविण्यापेक्षा आपली मजबुती वाढवून भागीदारांस योग्य डिव्हिडंड वक्तशीर देण्याची प्रथा त्यांनी पाडली आहे. बँकांच्या नफ्याचे आकड्यांवर वैयक्तिक हितसंबंध अवलंबून ठेवण्यांतिल घोड्याकडे रिझर्व्ह बँकेने सरकारचे लक्ष वेधले आहे, त्याचे मर्म ब्रिटिश बँकांचा आदर्श पुढे ठेवल्याने चांगले लक्षांत घेण्यासारखे आहे.

मूळ ऋणकोच्या वारसास आपण स्वतः शेतकरी असल्याची तक्रार करता येईल काय ?

डॉ. अ. रिलीफ अॅक्ट : मुंबई हायकोर्टाचा निवाडा

मेसजी हिरजी आणि कंपनी... वादी वि० मांगीलाल... प्रतिवादी हकीकत:—प्रतिवादीचा मयत बाप गोवर्धनदास याने वादीना मुंबईतील हरएक प्रकारचा माळ वायद्यावर सरोदी करण्याकरिता कमिशन एजंट व पक्का आढत्या नेमठे होते. ता. २६-१-४० रोजी वादी व मयत गोवर्धनदास यांच्यामधील व्यवहाराचा हिशेब होऊन मयत गोवर्धनदासने वादीचे रु. १५०९२-१०-३ देणे निघाळे व मयत गोवर्धनदासाने वादीना त्याच तारखेस रु. ११००० ची प्रॉमिसरी नोट टिहून दिली. या प्रॉमिसरी नोटीवरून देणे निघाळेल्या बाकीबद्दल वादीनी हा दावा मयत गोवर्धनदासाचा मुटगा मांगीलाल यांचेविरुद्ध गोवर्धनदासाचा कायदेशीर वारस या नात्याने आणला. प्रतिवादीने मूळ तक्रार अशी आणली की, त्याचे उपजीविकेचे मूळ साधन शेती आहे. तो धंद्याने शेतकरी आहे. म्हणून हा दावा चालविण्याचा या कोर्टास अधिकार नाही.

वादीच्या वकीलांनी असा मुद्दा उपस्थित केला की, प्रतिवादीला 'शेतकरी' असल्याची तक्रार करता येत नाही. दाव्यांतील देवघेवीचे व सरोदीविकीचे व्यवहार वादी व प्रतिवादीच्या मयत बापामध्ये झाले होते. प्रतिवादीचा त्यांच्याशी कांही संबंध नाही. वादीने प्रतिवादीच्या जातीवर हकूमनामा मागितला नसून, प्रतिवादीच्या ताब्यांत असलेल्या मयत गोवर्धनदासाच्या इस्टेटीविरुद्ध हकूमनामा मागितला आहे. मूळ ऋणको गोवर्धनदास याला 'शेतकरी' असल्याबद्दल तक्रार करता आली असती. पण ऋणकोच्या वारसाला अशी तक्रार करता येत नाही.

ज्या प्रकारचे दावे दिवाणी कोर्टाला चालविता येणार नाहीत ते सर्व प्रकार शेतकी कायद्याच्या कलम ३ (डब्ल्यु) मध्ये दिले आहेत व शेतकी कायद्याच्या कलम ३ (डब्ल्यु) मध्ये दर्शविल्या प्रकारचे दावे चालविण्याचा दिवाणी कोर्टाला अधिकार नाही हे शेतकी कायद्याच्या कलम ११ मध्ये म्हटले आहे. हा दावा कलम ३ (डब्ल्यु) मध्ये वर्णन केल्या प्रकारचा आहे हे वादीचे वकील कबूल करतात, पण जेव्हा एसादा व्यवहार वादी प्रतिवादीमध्ये असेल तेव्हाच कलम ११ लागू होईल असे त्यांचे म्हणणे आहे. कलम ११ मध्ये म्हटले आहे की, प्रतिवादी जर शेतकरी असेल तर तो ज्या हद्दीत राहात असेल त्या स्थलसीमेच्या कोर्टात वादीने दावा दाखल केला पाहिजे. प्रतिवादीची तक्रार अशी आहे की, "मी या कोर्टाच्या हद्दीत राहात नाही, माझ्यावर केलेला दावा शेतकी कायदा कलम ३ (डब्ल्यु) या प्रकारचा आहे. मी शेतकरी आहे. तेव्हा हा दावा चालविण्याचा या कोर्टाला अधिकार नाही."

शेतकी कायद्याच्या ११ व्या कलमाचा आम्ही सरळ अर्थ लावून पाहिला व या कलमासारखी मूळ ऋणकोच्या वारसाला म्हणजे प्रतिवादीला मुद्दा शेतकरी असल्याची तक्रार करता येते असे आमचे स्पष्ट मत आहे. ३९ बी. एल. आर. १९७२ या केसची व आमच्यापुढे चालू असलेल्या केसची हकीकत सारखीच आहे. त्या केसमध्ये दावा चालू असतांना एक प्रतिवादी मेला तेव्हा त्याचा अज्ञान मुलगा त्या प्रतिवादीच्या जागी आला. वादीनी अशी तक्रार आणली की, प्रतिवादी अज्ञान असल्यामुळे

त्याला शेतकरी असल्याची तक्रार करता येत नाही. पण तो मूळ ऋणकोचा वारस असल्यामुळे त्याला शेतकरी म्हणून तक्रार करता येते असा मुद्दा वादीनी मांडला नव्हता. कायदीय निवाड्याचा अर्थ लावतांना असे एक तत्त्व ठरून गेले आहे की, एकाद्या दव्याच्या निकालाकरिता उचड दिसणारा मुद्दा एसादाने घेतला नसेल तर तो मुद्दा टिकण्यासारखा नव्हता हे उचड आहे. म्हणूनच वादीनी त्या केसमध्ये 'वारस प्रतिवादीला' शेतकरी म्हणून तक्रार घेता येत नाही हा मुद्दा पुढे आणला नाही हे स्पष्ट आहे. तेव्हा या दाव्यांतील प्रतिवादीला शेतकरी म्हणून तक्रार करता येते असा आम्ही निघाल देतो व हिशेब करण्याकरिता हा दावा आम्ही कमिशनरकडे पाठवितां.

दावा कमिशनरकडे पाठविला.

सारांश:—शेतकी कायद्याप्रमाणे शेतकरी असल्याची तक्रार उपस्थित करण्याकरिता प्रतिवादी मूळ ऋणको असण्याची आवश्यकता नाही. ऋणकोच्या वारसाला (लीगल रिप्रेझेंटेटिव्ह) देखील शेतकरी असल्याची तक्रार घेता येते.

(B.)

—“न्यायबोध”

अन्नपुरवठ्याच्या तुटवड्यावर उपाय

आंब्याच्या कोर्यांचा अन्न म्हणून उपयोग

मद्रास प्रांतांत गंजम एजन्सीमधील जंगली लोक आंब्यांच्या कोर्यांचा अन्न म्हणून उपयोग करित आलेले आहेत, ह्याचे प्रमुख कारण त्यांचे दारिद्र्य हे होय. ऑगस्ट ते सप्टेंबरपामुन भाताचे पीक हाती येईपर्यंतच्या काळांत तेथील गरीब लोक कोर्यांच्या पिठावरच आपली गुजराण करतात. आंब्याच्या मोसमांत कोया साठवून ऑगस्टमध्ये त्या फोडण्यांत येतात व त्यांचे कवच काढण्यांत येते. ही सर्व एकत्र करून रात्रभर पाण्यांत भिजत ठेविली जातात. ती मग कुटून त्यांची भुकटी करण्यांत येते, ती टोपल्यांत घालून सकाळपर्यंत ठेवण्यांत येते. दुसऱ्या दिवशी सकाळी ही टोपली घुवून पुढे वाळविण्यांत येते व मग तिचा साय म्हणून उपयोग होतो. तिची भाकरी, पानगी वगैरे होऊ शकते; ती तांदुळांत मिसळून तिचा भात करता येतो व तिचे गोळे करून गरम राखेत ती भाजता येते. कोर्यांची पूड फार दिवस टिकत नाही; तयार झाल्यावर दोन-चार दिवसांत ती संपविली पाहिजे.

तांदुळाइतके अन्नसत्त्व कोर्यांच्या कवचांत असते असे म्हणता येईल. हिंदुस्थानांतील बहुतेक ठिकाणी आंबे मुबलक आढळतात, त्यांच्या कोर्यांचा उपयोग अन्न म्हणून करता येण्याजोगा आहे.

नेहमीच्या वेळी ज्या गोष्टीस आपण हात लावणार नाही, तिचा अन्न म्हणून उपयोग करण्याची पाळी आता आली आहे. कोंड लोकांना जिवंत राखणाऱ्या कोया इतरांनाहि उपयोगी पडतील हे उचड आहे. मि. गॉर्डन विल्किन्स, एम. डी., डी. टी. एम. अँड एच. (उद्योगिरी, गंजम, येथील मूर्सेहेड मेमोरिअल हॉस्पिटल) ह्यांनी वरील विषयावर "इंडियन फार्मिंग" मध्ये एक लेख लिहिला आहे. सध्याच्या घान्यपुरवठ्याच्या अडचणीचे काळी व आंब्याचा मोसम लवकरच सुरू होणार आहे अशा प्रसंगी, त्या लेखातील माहिती उपयुक्त होईल ह्या दृष्टीने ती संक्षेपाने दिली आहे. कलकत्ता विश्वविद्यालयातील अष्टाड्ड केमिस्ट्री शास्त्रेचे प्रमुख, डॉ. बी. सी. गुहा, ह्यांनी गवताचा अन्न म्हणून उपयोग करता येणे शक्य आहे, असे प्रसिद्ध केले आहे, व सध्याच्या अडचणीचे प्रसंगी गवत व झाडपाला ह्यांचे मिश्रण साण्यास त्यांनी गरिबांस सुचविले आहे, ही हकीकत नुकतीच प्रसिद्ध आली आहे.

प्रोव्हिन्डिअल को-ऑपरेटिव्ह इन्स्टिट्यूट, मुंबई

ठाणे जिल्हा सेक्रेटरीकरिता शिक्षण वर्ग

इन्स्टिट्यूटची नवी घटना मंजूर झाल्यापासून तिने आपला आस्तेला कार्यक्रम मोठ्या उत्साहाने पार पाडण्यास सुरुवात केली आहे. इन्स्टिट्यूटकडे नव्या घटनेनुसार फक्त सहकारी शिक्षणाचेच कार्य प्रामुख्याने असल्याने तिने गेल्या फेब्रुवारीत अर्बन बँकांच्या नोकर वर्गास शिक्षण देण्याकरिता एक वर्ग मुंबई येथे उघडला होता. आता तिने ठाणे जिल्ह्यांतील सहकारी पतपेढ्यांकरिता एक शिक्षण वर्ग येत्या मेच्या १ तारखेपासून बोर्डीस उघडण्याचे ठरविले आहे. शेतकी पतपेढ्या आता इन्स्टिट्यूटच्या सभासद राहू शकत नाहीत. तरी पण वरील शिक्षण वर्गात सर्व शेतकी पतपेढ्यांच्या सेक्रेटरींना मोफत शिक्षण देण्यांत येणार आहे. एवढेच नव्हे तर विशेष अभिनंदनीय गोष्ट ही की सदर सेक्रेटरींची राहण्याची व जेवणखाण्याची सोयहि इन्स्टिट्यूट आपल्या स्वर्चने करणार आहे. वरील वर्ग ता. १ मे पासून २१ मे पर्यंत चालू राहील व ता. २४ व २५ मे रोजी सेक्रेटरींची परीक्षा घेण्यांत येईल. वर्गात सहकारी कायदा, शेतकी कर्जनिवारण कायदा, कुळ कायदा, शेतकी मालाच्या विक्रीबाबतचा कायदा वगैरे कायदांची सहकारी तर्चे, सोसायट्यांचे प्रकार व त्यांचे पोट नियम, कर्जाचे विविध प्रकार व त्यांबाबत विशेष लक्षांत ठेवण्याजोग्या गोष्टी, लवाद, वसुली, सोसायट्या गुंडाळण्याबद्दलची सर्व माहिती, जमीन गहाण बँका व त्यांचे व्यवहार, सहकारी सोसायट्यांचे हिशेब व इतर कागदपत्रे वगैरे विषय शिकविण्यांत येणार आहेत. शिक्षण देण्याकरिता इन्स्टिट्यूटच्या ऑफिसचे सुपरिटेण्डंट श्री. तळपदे व अकौंटंट श्री. बापट, प्रो. को. बँकेमधील श्री. एच्. एस. पाटील, श्री. हळबे, श्री. खंडागळे, बोर्डी येथील करल असि. ट्रेनिंग सेंटरचे सुपरिटेण्डंट श्री. पाटील वगैरे अनुभवी गृहस्थांची नेमणूक करण्यांत आली आहे. तेव्हा अशा संधीचा फायदा ठाणे जिल्ह्यांतील बरेचसे सेक्रेटरी घेतील असा विश्वास वाटतो.

यानंतरचा इन्स्टिट्यूटचा कार्यक्रम म्हणजे लॅंडमॅगिज बँकांच्या नोकरवर्गाकरिता एक शिक्षण वर्ग मुंबई येथे जुलै १९४३ मध्ये व सेल सोसायट्या वगैरेचे सेक्रेटरीकरिता मार्केटिंग क्लास चालविणे हा होय. सदर मार्केटिंग क्लास ऑगस्ट १९४३ मध्ये भरविण्यांत येणार आहे व त्यामध्ये मुख्यतः सेल सोसायट्यांचे सेक्रेटरी अगर वरिष्ठ अधिकारी यांनाच दाखल केले जाईल. सदर वर्गात इंग्रजीतून शिक्षण दिले जाणार आहे. परंतु इंग्रजी न जाणणाऱ्या व इतर नोकरवर्गाकरिता प्रांतिक भाषेमध्ये शिक्षण देण्याकरिता वेगळे वर्ग मागाहून काढण्यांत येतील.

अर्बन बँक सेक्रेटरींची परीक्षा मेच्या ३ तारखेस मुंबई येथे घेण्यांत येणार आहे.

सटाणा सहकारी वृत्त

शुक्रवार ता. १।४।४३ रोजी सटाणा ता. को. सु. युनियनच्या ऑफिसांत मे.आर. बी. पालेकरसाहेब को. सो. धुळे भाग हे सेवा-निवृत्त झाल्यामुळे त्यांना निरोप देण्यासाठी व मे.डब्ल्यू.डी. साठुंखे साहेब को. सो. यांची नेमणूक धुळे भागला झाल्यामुळे त्यांचे अभिनंदन करण्यासाठी बागलाण तालुक्यांतील सहकारी सोसायट्यांतील कार्यकर्त्यांची जेगी सभा झाली. पुष्कळशा वक्त्यांनी गुणगौरवपर भाषणे केली. त्यांच्या योग्य मार्गदर्शकत्वासाठी व सहानुभूतीच्या वागणुकीसाठी बागलाण तालुक्यांत सहकारी चळवळीची वाढ होऊन सुधारणा झाली. सर्वांनी त्यांना दिवायुष्य लाभो अशी प्रार्थना केली व त्यांचे जागी लायक व्यक्तींची निवड करून नेमणूक केली याबद्दल सरकारचे आभार मानले.

प्रो. बेरी यांचे शोचनीय निधन

मुंबईच्या सिडनहॅम कॉलेज ऑफ कॉमर्समधील अर्थशास्त्राचे प्राध्यापक श्री. बेरी हृदयाविकाराने गेल्या आठवड्यांत अकाली मृत्यू पावले ह्याबद्दल आम्हांस अत्यंत खेद होत आहे. प्रो. बेरी फर्ग्युसन कॉलेजांत अर्थशास्त्राचे ह्युषार विद्यार्थी म्हणून गणले जात आणि त्यांनी विश्वविद्यालयाच्या परीक्षांत इतिहास व अर्थशास्त्र ह्या विषयांत उच्च स्थान मिळविले. सरकारी विद्यालयांत त्यांचा प्रवेश होऊन त्यांस त्याच विषयाचे प्राध्यापकाची जागा देण्यांत आली. ते साधे, सरळ वृत्तचि, कष्टाळू शिक्षक होते आणि प्रो. जठार ह्यांच्या सहकारित्वाने त्यांनी लिहिलेला हिंदी अर्थशास्त्रावरील ग्रंथ प्रसिद्ध आहे. अर्थशास्त्रीय विषयांवर प्रो. बेरी मधून मधून निबंध व लेख लिहीत असत, त्यांवरून त्यांची अभ्यासू व शिक्षणप्रेमी वृत्ती स्पष्ट दिसून येत असे. सहकारी चळवळी संबंधांच्या प्रश्नांत ते नेहमी लक्ष घालीत असत आणि धारवाडास तेथील कॉलेजांत अध्यापक असतांना त्यांनी कर्नाटकांतील कपास-विक्रीच्या सहकारी संस्थांचा चांगला अभ्यास करून त्यांवर उपयुक्त लेखहि त्यांनी लिहिले होते. प्रांतिक सहकारी इन्स्टिट्यूटशी त्यांचा संबंध होता आणि तो अधिक दृढ व उपकारक होत जाण्याची अपेक्षा होती. त्यांच्या मृत्युपूर्वी थोडेच दिवस अगोदर प्रो. बेरी ह्यांचा हिंदुस्थानांतील बाजार-भावांचे नियंत्रण ह्या विषयावरील वाचनीय निबंध प्रसिद्ध झाला होता. त्यांच्या मृत्युने ह्या प्रांतांतील सहकारी चळवळीची मोठी हानी झाली आहे.

जळगाव तालुका शेतकी असोसिएशनतर्फे

'अधिक धान्य पिकवा' सप्ताह

ता. १।४।४३ रोजी असोसिएशनच्या मॅनेजिंग कमिटीची व इतर खात्यांतील अधिकाऱ्यांची सभा भरून तीत ठरल्याप्रमाणे ता. २३।३।४३ ते ता. २९।३।४३ अखेरपर्यंत जळगांव तालुकाभर "अधिक धान्य पिकवा" असा प्रचार करण्यांत आला. जळगांव तालुक्यांतील एकूण वस्तीच्या ८९ खेड्यांचे ९४ विभाग करण्यांत आले होते व प्रत्येक विभागाकरिता निरनिराळे ऑफिसर्स नेमण्यांत आले होते. ज्या त्या ऑफिसरांनी आपापल्या भागांतील प्रत्येक खेड्यास भेटी दिल्या व तेथे शेतकऱ्यांच्या सभा भरवून व्याख्यानादरें चालू हंगामांत अधिक धान्य पिकविण्याची किती आवश्यकता आहे याची जाणीव करून दिली. तसेच खालील मुद्दे शेतकऱ्यांच्या मनावर बिंबविण्यांत आले:—(१) ज्वारी, बाजरी गहू, हरबरे, उडीद, मूग, चवळी, तूर, इ. साय धान्ये जास्त प्रमाणांत पेरणे. (२) पडीत असलेल्या जमिनी धान्याकरिता लागवडीत आणणे. (३) शेतकऱ्यांनी स्वतःला लागणारे बीं राखून ठेवणे. (४) बीं लागल्यास ते जळगांव शेतकी असोसिएशनकडून घेणे. (५) सतामुळे पिक अधिक येत असल्यामुळे धान्य पिकांस खत घालणे. (६) घना न पेरणे. गांवोगांव भरलेल्या सभाना एकूण ४,७७३ शेतकरी हजर राहिले होते. प्रत्येक शेतकऱ्याने अधिक धान्य पिकवार् अशा प्रचाराची परिस्थिति निर्माण करण्याकरिता सदरहु प्रचाराची हरएक गांठी तेथील वजनदार लोकांच्या (पोलीस पाटील, मुक्ती पाटील, तलाठी, सो. चे अरमन व पुटारी) कमिटीच्या नेमण्यांत आल्या आहेत. या सप्ताहांतील प्रचाराचा लोकांचे मनावर उरयुक्त असा परिणाम झाला. दुसरा प्रचार सप्ताह ता. १।५।४३ ते ३।५।४३ अखेरपर्यंत असोसिएशनतर्फे पाठण्यांत येणार आहे.

सटाणा को. सीड सप्लाय अँड सेल सोसायटी, लि.

सदर सोसायटी सन १९३६ साली रजिस्टर झाली असून त्यावेळी १४ मेम्बर्स होते व शेअर भांडवल १४ रु. होते. पहिली तीन वर्षे भांडवलाभावी व्यवहार सुरू झाला नाही. पुढे सन १९३८-३९ अखेर ४६ मेम्बर्स व शेअर्स भांडवल रु. ७१० होते. नंतर निम्मे अढतीवर व्यवहार सुरू केला. सन १९४० साली मुं. प्रो. को. बँकेला साधीत झाली व भांडवलाची उणीव दूर केली व पूर्ण कमिशनवर व्यवहार सुरू केला. यंदा सोसायटीने म्यानेजिंग डायरेक्टरची मागणी केल्यावरून मि. द्वा. रुजवा पाटील यांची म्यानेजिंग डायरेक्टर म्हणून सात्याच्या परवानगीने नेमणूक केली व व्यवहास सुरुवात केली. त्यांनी सर्वांच्या सहकार्याने १३१ मेम्बर्स केले. शेअर भांडवल १५ हजारांवर झाले असून त्यांत ४३ सोसायटीच्या मेम्बर्स आहेत. अर्डाच लाखांची शेण, कापूस, तिळ वगैरे सरेदी-विक्री झाली असून एकूण निरनिराळे व्यवहार हाती घेतले आहेत. ९ महिन्यांत ९ लाखांची एकूण उटयापालथ झाली आहे. १५ हजारांच्या ठेवी २ टक्के व्याजांने मिळविलेल्या असून १५ हजार रुपये अनामत बिनव्याजी शेतकरी व्यापारी यांचे आहेत. शिवाय व्यांकेचे कर्ज साधे व मालतारणावर मिळून ५० हजारपर्यंत मंजूरी मिळविलेली आहे.

सोसायटीने फेअर प्राइज शॉप कलेक्टर साहेबांच्या मंजूरीने काढले असून गोरगरिबांस घान्य, रॉकेल, व साखर कंट्रोल रेटने पुरविण्याची व्यवस्था केली आहे. गहू-हरभरा ५,२५० रु. ची सरेदी करून सवलतीच्या दराने १,००० रु. झीज सोसून वाटले. तसेच जरीला सरकी व शेगा यांचेही बी अनुक्रमे ११०० व १०७० रु.चे वाटले आहे. तेहि कमी भावाने उत्तम बी दिले आहे. पेंढ पुरविण्याची व्यवस्था केली. १२५ रु. चा भाजीपाला बी दिले. पुणे, निळाड वगैरे ठिकाणी बी पुरविण्याची व्यवस्था केली.

कापड, झोरे, सतरांज्या, घोंगड्या, रंग वगैरेची विक्रीची व्यवस्था केली असून चहा, लोणी, तूप वगैरेहि व्यवहार केला. मालतारणावर अँडव्हान्स दिला.

पंच लोकांनी व इतरांनी १०९ रु. देणगी मिळविली. ६ लोक पगारी असून १० लोक कमिशन पद्धतीवर नोकरीस आहेत. ४ गोडाउन्स असून मध्यवर्ती व्यवस्थित ऑफीस आहे. कमिटीत २ पदवीधर वकील निस्वार्थबुद्धीने काम करीत आहेत. आजपर्यंत संस्थेस सरकारी मदत मिळालेली नाही. एकूण अढत कमिशन ३ हजारापर्यंत मिळविली आहे.

सोसायटीने रेडक्रास फंडास १०१ रु. देणगी दिलेली आहे. आढीट वर्ग ब आहे. अशा रितीने संस्थेने सवलती देऊन प्रगति अल्प मुदतीत करून दाखविली आहे.

राहाणेची व भोजनाची उत्तम सोय

पूना गेस्ट हाऊस

फोन नं. ७७९ गणपाति चौक,

व्यवस्थापक

Studies in Agricultural Economics—Study No. 1

THE FARMER HIS WELFARE & WEALTH

BY

DR. M. G. BHAGAT, M. A., Ph. D.

WITH A FOREWORD BY

DEWAN BAHADUR

SIR T. VIJAYARAGHAVACHARYA,

K. B. E.

Price Rs. 10 nett

Personally I can honestly call this book a fascinating study. It is so true a picture of the country-side. I congratulate the author on the result.

T. Vijayaraghavacharya.

Published by

THE CO-OPERATORS' BOOK DEPOT
Sir Vithaldas Thakersey Memorial Building
9 Bakehouse Lane, Fort, Bombay.

DECCAN BOOK STALL

Booksellers, Publishers & Subscription Agents
Fergusson College Road, Poona No. 4

- (1) We stock and supply Educational books, General books & Library books.
- (2) We supply Government of Bombay and Government of India publications.
- (3) We receive Subscriptions to Indian and Foreign periodicals.
- (4) We procure any book published anywhere and supply it at publisher's price.

'अर्थ' ग्रन्थमाला.

- १ बँका आणि त्यांचे व्यवहार
- २ हिंदुस्थानची रिझर्व्ह बँक
- ३ व्यापारी उलाढाली
- ४ सहकार

हे पत्र पुणे, पेंढ भांडुडां प. नं. ११५११ आर्यभूषण लापसान्यांत रा. विठ्ठल हरि बर्वे, यांनी छापिले व रा. भाग्यद शासन काळे. बी. ए. यांनी 'दुर्गाधवास,' भांडुडां, प. नं. १२१११, पुणे शहर, येथे प्रसिद्ध केले.